

TÜRKÇEDE CÜMLE: II. İSİM CÜMLESİ*

AHMET CEVAT EMRE

Türkçede isim cümlesi, daha genel olarak, fiilden yüklemi olmayan cümle, çok geniş bir yer tutar; çeşitleri ve oynadığı roller pek çoktur.

Bu cümleler yapılış (formation) bakımından başlıca ikiye ayrılabilir. a) Koşaç (copule) almıyanlar, b) koşaç alanlar. Bunların her birinin çeşitleri ve anlatış rolleri kesin bir sınıflama altına alınamıyacak kadar çoktur.

İncelemelerine başlıyoruz :

A. KOŞAÇ ALMIYAN İSİM CÜMLELERİ

I. Saz ozanlarında :

Halk türkülerinde, Karacaoğlan koşmalarında ve başka saz ozanlarında raslanan koşaçsız isim cümleleri bolluğu bu cümlelerin çok popüler (populaire) olduğunu gösterir. Çok eski olduğu ise az sonra görülecektir.

Ozanların koşmalarında, türkülerinde raslanan koşaçsız isim cümlesinin yapılış çeşitlerinden misaller alıyoruz.

a) Öznesi ve yüklemi isim olanlar :

1. Bülbülün yatağı bahçeler, bağlar
Garibin yatağı kahveler, hanlar

(Halk. Bülbül tür. s. 25)

Karacaoğlan'dan aynı yapıda bir misal :

2. Güzelin yanağı ayın tekeri
Ağzı oğul balı, firenk şekeri

(Karac. 85)

Aynı ozandan :

3. Yiğit yiğidin yoldaşı
At yiğidin öz kardeşi

* Bu araştırmanın birinci kısmı 1954 yıllık Belletenine girmiştir.

4. Karcođlan kapınızda kul gibi
(Karac. 36)

Bu son mısırada yüklem —gibi edatiyle— karşılaştırma rolü oynamakta ve lokatif şeklinde tümleç almaktadır.

b) Karacaoğlan'da ve halk türkülerinde küçük levhalar çizen, öznesi, yüklemi isim, koşaçsız isim cümleleri vardır :

Evlerinin önü mersin (çardak, nane...) gibi.

Bu küçük levhalar çoğu zaman ikinci ve üçüncü mısralarla genişletilmektedir :

1. Evlerinin önü çardak
Elifin elinde bardak
Sanki yeşil başlı ördek
(Karac. ve Halk. Elif tür. s. 15)

2. Bahçesinde nar ağacı
Kimi tatlı kimi acı
(Halk. 17)

c) Yüklemi sıfatla kurulanlar :

1. Dilberlerin dili tatlı
Beylerimiz arabatlı
(Karac. 51)
2. Yaylanın karından ak beyaz döşü
(Karac. 33)

Bu son misalde mukayese şeklinde olan yüklem başa —özne- den önce— getirilmesi sade vezin gerekligi değildir, bunda mânayı kuvvetlendiren bir stilistik sanatı (üslûp) da vardır.

Aynı yapıda bir misal daha :

3. İnciden beyaz, mercandan al yanağın
(Karac. 100)

Sıfatı yüklem yapmak çok yaygındır :

4. Karacaoğlan sana vurgun
Döşlerin turunçtan dolgun v.b.

d) Yüklem rolünde tümleç şekilleri kullanarak yapılan isim cümleleri :

(Madde tümleciyle)

1. Şu Sillenin minaresi tahtadan
(Halk. Sille türk. s. 42)

2. Süpürgesi yoncadan
Beli gayet inceden
(Halk. s. 51)

(Lokatif tümleci)

3. Gözlerim kapıda, kulağım seste
Kendim gurbet elde, gönül heveste
(Halk tür. 68)

e) *Gerek* yüklemli isim cümleleri :

1. Çamlıbel'de metin kale yapmaya
Kendi yiğit, sözü metin er gerek
(Köroğlu, 6)

2. Bir büküşte yedi geyim nal kıran
Koçak Demircioğlu yanımda gerek
(Köroğlu, 10)

3. Burmalanmış yar yüzünün telleri
Bağlıyacak sümbül gerek, gül gerek
(Karac. 6)

4. İki kaşın arasına
Bir ben gerek bir ben gerek
(Karac. 77)

II. *Ata sözlerinde* :

Ata sözlerinde koşaçsız isim cümlesi çok kullanılmıştır; bunların çeşit çeşit yapısı vardır :

a) Öznesi, yüklemi isim olanlar :

1. Dügün aşı ödünç, bey aşı borç.
2. Yaz yalan kış gerçek.
3. İssiz eve it buyuruk.

b) Yüklemi sıfat olanlar :

1. Genç koca hoş ama cebi boş.
2. Aylak oturan çalışana borçlu.
3. Kutlu gün doğuşundan belli.
4. Bedava sirke baldan tatlı.

c) Yüklemi bir tümleç şeklinde olanlar :

1. Er oyunu üçe kadar.

2. Ötleğen kuşunun beyliği böğürtlen vakti geçinceye kadar.

d) Yükleme kendiliğinden anlaşılabilir fiilsiz cümleler :

1. Keskin sirke kabına zarar.

(Verir yükleme kendiliğinden anlaşılabilir)

2. Keçiye can kaygısı kasaba yağ kaygısı

(Keçiyi kesen kasabın kaygısı, istediği yağ elde etmek olur, zavallı keçiye ise canını kurtarmak kaygısı düşer. Menfaatların zıtlığına meseldir).

3. Bir görüş bir kör biliş.

(Yalnız bir defa görmekle ancak eksik bilgi elde edilir).

4. Kol kırılrsa yen içinde baş yarılrsa börk içinde

(kalmalıdır; aybınız, kusurunuz görülmemelidir).

5. Ayın on beşi karanlıksa on beşi de aydınlık.

(olur; çekilen zahmetler yıldırımmalı, meyus etmemelidir).

6. Kürkü orak vaktinde orağı kürk vaktinde

(almalıdır, ihtiyatlı davranmalıdır).

e) Yükleme *gerek* olan isim cümleleri :

1. Çubuğu (ağacı) yeşilken eğmek gerek.

2. Bal ile kaymak istiyen parasına kıymak gerek.

3. Söyliyenden dinliyen ârif gerek.

4. Kurdu basmağa kurt gibi köpek gerek.

f) Yükleme *yeğ* (=daha iyi) olan isim cümleleri :

1. Yarınki pirinçten bugünkü bulgur yeğ.

2. Tembel kurttan uyanık köpek yeğ.

3. Yüz koyunlu atadan bir yüksüklü ana yeğ.

III. *Ediplerimizde :*

Ediplerimizin yazılarında koşaçsız isim cümlesi çok geniş yer tutar ve çeşitli stilistik rolleri oynar. İncelemelerine ve misaller vermeğe başlayacağız.

A. YÜKLEMİ İSİM OLANLAR

1. Şükûfe Hanım teyzemin kızı, çocukluk arkadaşım.

Reş. (Eski. 6-16)

Not: Sahnede Kemal, öfkeli bir tonla, Ziya'ya, telmihlerini

bastırmak için söylüyor, Şükûfe ile olan münasebetini meşru gösteren iki yakınlığını arka arkaya sayıyor.

2. Şaka maka değil, *bizim velosipetçi epiyce kâtip şey!*

(Rasim Şchir Mek. 4. c.. II. s.)

Not: Soğuk kanlı, popüler bir alay nümunesi.

Rasim'den aldığımız şu misal de hümoristik edibimizin stiline güzel bir örnektir :

3. Açıkta, ayazda görülen rüyalar [özne]: [yüklem] balık kayığıyla denizde tenezzüh, karlı gecede tepelerden uçuş, Ulu Dağ manzaraları, deniz hamamı, sıcak hamamda soğuk su şakası...

(ibid id. 57-11)

Not: Koşaçsız isim cümlesinde istenilen yüklemelerin hepsi sıralanabiliyor.

4. Şu ecnebler hakikaten tuhaf adamlar.

(R. H. K. Bu bizim. 47-18)

5. Bu ipekböceği benim ikinci ismim (Reş. Çalı. 257 B)

6. İkinci sevdiğim kimsesiz küçük bir kız (ib. id. 177-14)

7. Nah bunlar senin... Yüz kadar altın, yirmi bin lira da kâğıt para... senin hakkın. (Pey. Mat. 173-15)

Not: Misalde iki koşaçsız cümle vardır, ikincisi birinciyi açıklıyor.

8. Arada bir Doktor Hikmet'in hiç alışamadığı bir ses, bir feryat, boğazlanan hayvan sayhası: bir otomobil klâksonu

(Yakup Bir Sürgün 40-23)

Not: Bir sıra karakteristikle yüklem başta anlatılıyor, sonra özne (subjekt) veriliyor.

9. Allah Allah, ters taraftan anlamak sana vergi...

(R. H. K. Sür. 48-21)

10. Gurbette hastalık... iş kötü. (ib. id. 46-10)

Şahıs takdimleri:

1. [Efendim] arkadaşım vilâyet nafia mühendisi M. Beyefendi.

(Reş. Çalığıuşu — 212-15)

Feride [Çalığıuşu] köy okulundaki erkek öğrencilerini birer birer karakteristiklerini sayarak takdim ediyor :

2. Evvelâ fare gibi sandıkta vakit geçiren küçük Vehbi: haki-

katen eğlenceli bir findık sıçanı... kara, şeytan gözleri, küçük hilekâr yüzü, sivri çenesiyle mektebin (okulun) en zeki çehresi.

Topaç gibi yuvarlak, ak gözlü, parlak dişli, kırmızı dudaklı, kuzgunî siyah bir arap: Cafer Ağa.

On yaşında, kadit, çiçek bozuğu, süzgün... kirli çehreli, çürük dişli bir çocuk: Aşur.

Nihayet sınıfın en mühim siması : Hafız Nuri... On bir yaşında, fakat yüzü yetmiş yaşında gibi buruşuk; çenesinin altında kapanmış bir sıracaya yarası... Kirpiksiz parlak gözler, beyaz sarığının altında yumurta biçiminde bir kafa; hülâsa para ile gösterilecek bir mahlûk. (Reş. Çalı. 171. son 172 ilk satırlar)

Son takdim, öznenin sıralanmış karakteristikleriyle çizilmiş bir portresi.

Edipler hakkında hükümler :

Ruşen'in *Diyorlar ki* isimli eserinden verdiğimiz misaller, az evvel gördüğünüz takdimler stilinde yazılmış koşaçsız isim cümleleridir.

1. [Namık Kemal] cesur, fedakâr bir gaye âşıkı, kahraman ruhlu bir millet adamı. (Halide H. ib. 80-3. str.)

2. [Mehmet Emin] mevzu, lisan ve zihniyet itibariyle en yeni ve en harikulâde şeyi yapan adam (ib. id. 81 son str.)

3. Yahya Kemal edebiyatımızda kimseye benzemiyen bir şahsiyet... ağızlarında ve kulaklarda neşredilen şifahî bir şair.

(Ruşen ib. 184-11 str.)

4. Halit Ziya kırlar ve güzel bahçeler meraklısı bir adam...

(Ruşen, ib. 51)

5. Halit Ziya insanlarla münasebetlerinde ihtiyatlı, herkese karşı terbiyeli bir kont. (Ruşen, *Diyorlar ki*)

6. [Hüseyin Cahit]... dünyanın yirmi dört saatlik şikâyetlerini, ümitlerini, hilelerini, boğuşmalarını hülâsa eden gazete sütunlarına baka baka yemeğini hazmeden müreffeh ve müsterih bir ev sahibi. (Ruşen, *Diyorlar ki*, 96-6/8)

Not: Bu misalde yalnız yüklemın sanlanması değil, baka baka yemeğini hazmettiği gazete sütunlarının karakteristikleri de veriliyor.

Falih'ten misaller :

1. (...bu taraflarda satılık köşk, bağ, çamlık, arsa, her şey

var.) Hep birbirinden ucuz... Tahtası parasına köşkler, duvarı pahasına arsalar, odunu değerine korular... (Roman 28 son str.)

2. Ordu gibi disiplin, bölük gibi, manga gibi disiplin, işte benim terbiye sistemim. (Roman 66-23/24)

3. Limonluk havası... Evlerde mürebbiyeler, mekteplerde frenk liselerinden tercüme programlar, Beyoğlu alafrangasının Avrupalılığı; bu yapma hava, kapalı bir limonluk havası... (Roman 67-11/14)

Bir dizi isim cümlesi halinde bir misal:

En sevdikleri eğlencelerden biri de cenaze oyunu .. öğle tenefüsünde oynadıkları bu oyun bir tiyatro piyesi gibi... bunun başlıca aktörleri Hafız Nuri ile Cafer Ağa. (Reş. Çalığışu 175-7)

Muhavere halinde başka bir misal:

— Mamutlar gibi mi, doktor bey?

— (Kahkaha ile) Mamutların tam tersine, kızım; nazlı, neşeli, pür sıhhat, güzel.. evet güzel bir kibar kızı (ib. id. 205 son satırlar.)

Portreler:

1— (Sami Paşazâde Sezai Bey)

Alnı tepesinden yüksek, yassıca bir büyük baş, çökük iki yanak ve onların zayıflığıyla büyümüş sivri bir burun, çukur şakaklar, gayet kalın ve kısa siyah kaşların altında derine saklanmış gözler, simasının zayıflığını fazlalaştıran ve rengini uçuklaştıran kalın, uzun, beyaz bıyıklar, çıkıkça bir omuz, içerlek bir göğüs, asabi bir mizaç, nazik, asil ve sâf bir ruh... (Ruşen, Diyorlar ki 46)

2. H. Suphi Bey'in büyük babası (fotoğrafına göre) Sultan Mahmut devrine ait fesi, ipek mintanı, şal kuşağı, kenarları kürklü zarif binişiyle iri ve siyah gözlü, hâlâvettar sakallı bir vezir.(ib. 189 ilk satır.)

3. Uzunca, kumral sakallı, şakağının üstüne düşen perçemi, yüzünün uçuk rengi ve göz kapaklarının biraz şişkin ve düşük derisiyle tam Doktor Hikmet'in tahayyül ettiği gibi bir fransız tipi.

(Yakup. Bir Sür. 46-27)

Koşaçsız fiilsiz bir anlatış dizisi:

Hiçbir şey... Bütün bir boşluk ve bu boşluğun ortasında, elleri dizlerinin üstünde kilitlenmiş, derin bir koltuğa gömülü bir kızın, dalgalanan, dağılan, eczaya konulmuş bir fotoğraf camındaki gölgeler gibi şekillen, bellileşen hayali... (ib. id. 235-5)

Dikkati çeken bir misal :

[Doğduğu tarihi buluyor, hesaplıyor:]

— On sekizinde... Tam azgınlık çağı! (R. H. K. Sür. 81)

Not: Koşaçsız iki isim cümlesi, birincisinin öznesi: düşünülen, doğum tarihine göre yaşı hesaplanan kız (Seher); ikinci cümlenin öznesi birinciden anlaşılan: bu yaş.

B. YÜKLEMİ SIFAT (SANLAYICI KELİME) OLANLAR

1. Havalar güzel. (Bahar erken geldi bu sene)
(Pey. Mat. 193-29 str.)

2. Camiler ehl-i salât ile dolu. (H. R. G. Son arzu 10-4 str.)

3. Raflar tomar tomar evrak ile dolu. (R. H. K. bizim 40-19)

4. Mevsim kasım, fakat hava çok güzel. (ib. id. 10-1 str.)

Not: Birinci cümle: öznesi... yüklemi isim; ikinci cümlede yüklem sıfat. Mevsimle hava arasındaki aykırılığın anlatılması için iki cümle *fakat* ile bağlanmıştır.

5. Ortalık günlük güneşlik (Çalığışu 211)

6. Memleket şimdi bomboş (ibid. 263-8)

7. Bu tevazu daha güzel, hem çok güzel (ibid. 234-20)

8. Geçen pazartesi, bugün cumartesi : Altı gün! Altı gün ama altı ay kadar gelen ruh vakalariyle dolu.

(Pey. Mat. 179—son str.)

9. Chat Noir (Şa Nuvar) içerisi tıklım tıklım insan dolu

(Yakup. Bir Sürgün 63-7)

10. [Tiyatronun içi] kalabalık mı kalabalık, sıcak mı sıcak...

(A. Rasim, Şehir 4)

Not: İsim cümlesinin yüklemi böyle sorulu cevaplı olursa öznenin karakteristiği aşırı derecede anlatılmış olur. Biri hakkında, alayla, çok aptal, çok gevezc veya çok hasis olduğu hükmü verilmek istenirse bu sorulu cevaplı yolla *aptal mı aptal, geveze mi geveze, pinti mi pinti*... denir, hattâ, *nâzik mi nâzik* gibi bir sanlamada aşırı istihza ifade edilmiş olur.

11. [Halit Ziya] köşkünde tercih ettiği oda belli, o odada otur-

duğu koltuk belli, sevdiği ağızlıklarla sigara kutularının durduğu masa belli.

12. Rasimde koşasız isim cümlesine orijinal bir örnek daha buluyoruz: İki kişi arasında sanat eserleri hakkında bir konuşma; biri soruyor, öbürü cevap veriyor; soru özne, cevap yüklem rolünü oynamakta :

- Şatobriyan'ın Mehtap gecesi? —Pek sönük.
- Balzak'ın Ihlamlar altındaki geceler'i? —Uzun.
- Lamartin'in Dalgalar'ı? —Küçük.
- Müse'nin Perdeyi leyal'i? —Kapanık.
- Hamid'in Makber'i? —Karanlık.
- Cenab'ın Riyah-ı leyal'i? —Sağanaklı.
- Kemal'in Akif Bey'i? —Pek züppe.
- Şiller? — Protestan — Göte? — Onun da adı bozuk.
- Dante? — Pek eski. — Pol Verlen? — Sarhoş...

(ibid. 53/54 sayfalar)

C. ÖZNEİN İSİMSİ (İŞARET ZAMİRİ) OLMASI

- 1 (Motörden iki kadın, üç erkek çıkmıştı) iki kadından beyaz saçlısı o (R. H. K., Bu bizim, 44-8 str.)
2. Sahur yemeği gibi bu... (Reş. Eski rüya, 3-7 str.)
3. Bu bizim hayatımız (R. H. K. Romanına verdiği isim)
4. Bu da bir hoca. (F. R. A. Roman, 65-8 str)
5. (Hayalimden bulmak var.) Bu kendini yazmaktan daha güç bir şey. (F. R. A. Roman, 13-5/6 str.)
6. —Yok, a canım, bu gayet basit...
Köprülü (Ruşen, Diyorlar ki, 222-9 str.)
7. Ah ne güzel günlerdi bunlar! Gençliğimin en güzel günleri.
(R. H. K., Ruşen, Diyorlar ki 259-7)
8. Tesadüf bu ya! *(Yakup. Bir Sür. 45-25)
9. Elbette, kızım, mektep bu. (Reş. Çal. 169-12)
10. Müdür Beyin yan bakışından korkmıyan yegâne arkadaşımız bu. (ib. id. 245 son str.)

Yüklem'in sayı ismi olması :

1. Saat dokuz. (Ruşen, Diyorlar ki 95— ilk satır)
2. Gece saat dokuz. (F. R. A., Roman 88-15 str.)
3. Saat dört ... (Y. Kadri, Bir Sür. 90-25 str.)
Bu yapılıştaki cümleye koşaç da verilir :
4. Şimdi saat on bir buçuktur. (Y. Kadri, Bir Sür. 40-19. str.)

D. KOŞAÇSIZ İSİM CÜMLESİYLE HAYKIRIŞLI ANLATIŞ

1. Aman yarabbi! bu onar, on birer yaşındaki.. soluk, renksiz çocuklar mı yetişmiş kız? (Çalığışu 170-10/11)
2. Yarabbi! bunlar ne tuhaf insanlar! (ib. 231-10)
3. Amma tuhaf iş ha! Allahtan ha! (ib. 242-13)
4. Bu ne karanlık yer! (212-1)
5. Ne güzel, ne ulvî bir feragat! (234-15)
6. Demek, hâlâ ha! (Reş. Es. 3-1)
7. Kendi kendimize tasavvur ettiğimiz dağınık Hâmit nerede, yazıhanesi başında oturan bu rabıtalı adam nerede! (R. Diyorlar ki 9.str)
8. Ne heyecanlı anlar! On iki saat! hayatının en baş döndürücü, en allak bullak edici on iki saati! Aman Allah! Karakoldan eve, evden adliyeye, adliyeden karakola... Teyzenin kanlı yüzünü sık sık Ferid'in şuuruna çıkararak hayaller kasırgası... (Pey. Mat. 161-21)

E. YÜKLEMİN, ÖZNEİNİN FİİL İSMİ OLMASI

Bitimsiz fiil (inifitif) her iki şekliyle eylemi isimleştirir, yüklem ve özne rollerini oynayabilir :

1. Küçüğümün bir hali de süsü fazla sevmesi, fazla koket olması.
(Reş. Çalığışu 199-15)
2. Benim de zaten bebek oynar gibi onunla oynamak Allah'tan aradığım şey. (ib. id. 200- ilk satırlar)

F. TUMLECİN YÜKLEM ROLÜNDE OLMASI

1. [Bir feryat kopardı]

Ama ne feryat! on bekçi sesi kuvvetinde!

(A. Rasim, Şehir. c. 4. 29-18)

2. Zavallı [velosipetçi] alâka derdinde, tüfeği omuzunda, fişekliği belinde, zağarı yanında, semsiperi başında... (ib. id. 11-9)

3. Sıcaklar tahammül edilemeyecek derecede

(Reş. Çalığışu 263-3)

G. ÖZNEİN, GEÇEN CÜMLEDEN, DÜŞÜNÜLÜP ANLAŞILMASI

1. Banka defterlerini saklamayı düşündü: çocukluk.

(Pey. Mat. 194-24)

Not: Çocukluk yüklemidir, öznesi: geçen cümleden anlaşılan (defterleri saklamak).

2. Tabloya baktı: galiba bir Ayvazovski kopyası (ib. id. 201)

Not: Cümlelerin öznesi: baktığı tablo.

3. Bu bahçeye neler sığdırılmamış: fiskiyeli havuz, kameriye, çardak, tulumbasiyle kuyu, bir nar ve bir ayva ağacı, ayrıca da kümes (R. H. K. Bu bizim 38-20)

4. Plâjda uzanan şu iki resme bakınız: genç ve oynak iki gövde, dişi ve erkek gövdesi... (Falih, Roman 22-6)

IV. Yunus Emre'de :

Bu büyük tasavvuf şairinin (XIII - XIV.) dahi eserlerinde koşaçsız ve koşaçlı isim cümleleri bol kullanılmıştır. Divanından koşaçsız isim cümlesine misaller alıyoruz. (Birinci rakam sayfayı, ikinci rakam beyit numarasını gösterir; fonetiği bizimkine yaklaştırılmış, en çok cümlelerin yapısına ve anlamın belirmesine önem verilmiştir).

1. ... içim bir kuru kovan (245 - 1878)

2. Din-ü iymân bünyadı (temeli) doğrulukla gerçeklik

(253 - 1995)

3. Asılda âşık-u mâşuk-u aşk bir (ibid. 118 - 768)

4. Acep katre ki derya onda mahfi (=gizli) (ibid. 119 - 762)

5. Padişahlar padişahı ol gani (ibid. 120 - 997)

6. [Yunus Emre aç gözün(ü) bak]

İki cihan dopdolu Hak. (ibid. 282 - 2227)

(İçinde) tümleçli koşaçsız isim cümleleri :

7. [Hakikate erenler, hakikatı bulanlar]

Ne bahthıdır canları hep muhabbet içinde (ibid. 81 - 319)

8. [Ol menzile yetenin dört nişanı var anın]

Ol nişanı kılanın yeri rahmet içinde (ibid. 81 - 333)

Öznesi *bu* zamiri, koşaçsız isim cümlesine misal :

[Senin aşkın beni benden aluptur]

9. Ne şirin dert bu, dermandan içeri! (ibid. 122 - 809)

Yüklemi *gerek*, koşaçsız isim cümlesine misal :

Sofilere sohbet gerek, Ahilere ahret gerek

Mecnunlara Leylâ gerek, bana seni gerek seni (ibid. 139-958)

Lokatif tümleçli bir misal :

10. Tanrı arslanı Ali sağında Muhammed'in

Hasan ile Hüseyin solunda Muhammed'in (ibid. 261-2111)

Sıralanmış yüklemelerle bir misal :

11. [Derviş Emre (özne)]

Bir dem âbit, bir dem zâhit, bir dem âsi, bir dem muti.

(ibid. 248 - 1920)

V. *Turfan metinlerinde :*

Koşaçsız isim cümlesinin eskiliğine en büyük vesika Turfan metinlerinde rasladığımız çeşitli misallerdir :

1. Yırak barmış kişi gelmek sarp

(=Uzağa gitmiş kişinin dönmesi [sılası] güç)

(T II Y 36. 15-78) Yaprak: tokuz yigirmi öntarafı

2. Köngülüng köküzüng ökünmesi öküş,

köngülüng köküzüng bütme az

(=gönlün göğsün pişman olması çok

gönlün göğsün yerine getirilmesi az;

yani içten gönülden pişmanlık getirmen çok ama o pişmanlığı yerine getirmen az).

(T II Y 36, 14. Yaprak: dört otuz str. 81/83)

3. tebretük sayu iş kötgüng tapıngça,

Olurtuk sayu orun yurt ögüngçe

(=her hareketinde işlerin istediğin gibi, her oturduğunda makamın yurdun düşündüğün gibi).

(T II Y 36. 5. Yaprak: iki kırk, arka tarafı, 119/120 str.)

4. Beg tamgası elingte,

ornağlıg orun alıngta.

(=beylik mühürü elinde,
taht gibi makam altında)

(T II Y 36. 6 Yaprak: üç kırk, arkası 120/130 str.)

5. Konşu kız utluluğ, kop işiñ yarağlıg
=(komşu kızları iffetli, hep işlerin yararlı)

(T II Y 36. 1. Yaprak: altı kırk arkası str. 156)

Bir misal da Stein'in getirdiği İrik bitig'ten veriyoruz :

[Kutluğ adğır men = Kutlu aygırım]

Yağak ıgaç yaylağım, kuşluğ ıgaç kışlağım

(=ceviz ağacı yaylağım, kuşlu ağaç kışlağım)

(İrik bitig L VI. 86)

VI. *Kâşgarlı Mahmut Divanında :*

XI. yüzyılın bu en büyük türkoloji anıtında da koşaçsız isim cümlesinin birçok çeşitini buluyoruz :

a) Öznesi yüklemi isim olanlar :

1. Erdem başı tıl (=faziletin başı dil) (Div. Bes. I. 107)
2. Yunt eti yıpar (=at eti misk [gibi]) (Div. Bes. III. 7)
3. Aş tatığı tuz (=yemeğin tadı tuz) (Div. Bes. III. 31)
4. Yazmas atım yağmur, yangılmas bilge yanku (=şaşmaz atıcı yağmur, yanılmaz bilge [=âlim, bilgin, hâkim] yankı) (Div. Bes. III. 379)

b) Yüklemi sıfat olanlar :

1. Erik irini yağlıg, ermegü başı kanlıg (=çalışkanın dudağı yağlı, tembelin başı kanlı) (Div. Bes. I. 110)
2. Könglüm sanğa yuğrük
(=gönlüm sana mail) (Div. Bes. I. 110)
3. Oğlak yiliksiz, oğlan biligsiz
(=oğlak iliksiz, oğlan bilgisiz) (Div. Bes. I. 119)
4. Oğrağım kendü yırak
(=uğrayacağım yerin kendisi uzak) (Div. Bes. III. 29)
5. Kuş balası kusançığ, it balası ohşançığ
(=kuş yavrusu iğrenç [şey], köpek yavrusu okşanacak [şey])
(Div. Bes. III. 232)

6. Mundağ kelimesi (bunun gibi) anlamıyla bir sıfat rolündedir, (bu teg)den bileşmiş görünüyor. Şu misalde isim cümlesinin yüklemi olmuştur.

öğreyüki mundağ ok

(=âdeti işte böyle [bunun gibi] (Div. Bes. I. 160)

7. Şu misalde, *essiz* sıfatı esef anlatılmak üzere, yüklem rolünde kullanılmış ve cümlelerin başına getirilmiştir :

essiz anıñ yiğitliğı (=değersiz onun gençliğı, yani yazık onun gençliğine) (Div. Bes. I. 143)

c) Yükleme (bir) olanlar: bunların öznesi duk- partisipiyledir :

1. anıñ keldüki kelmedüki bir

(=onun gelmesi gelmemesi bir, yani o hay gelmiş hay gelmemiş)
(Div. Bes. II. 47)

2. meniñ turdukum turmadukum bir.

3. seniñ kördüküñ körmedüküñ bir. (ib. id.)

d) Yükleme tümleç şeklinde olanlar :

1. Uluğluk tengrike (=ululuk tanrıya) (Div. Bes. 160)

2. Kişi alası içtin yıldı alası tastın (=insanın alacası [hiylesi, kusuru] içinde. hayvanın alacası, abraşlığı dışında) (Div. Bes. I. 91)

3. taz keligi börkçiğe (=dazlağın gelişi kalpakçıya, yani, kelin gideceği yer kalpakçı dükkânıdır)

e) Yükleme kendiliğinden anlaşılan fiilsiz cümleler :

1. körklüg tonuğ öziñge, tatlığ aşığ adınka (=güzel elbiseyi kendine, tatlı yemekleri başkasına y. misafire [sakla]) (Div. Bes I. 45)

2. alp yağıda alçak çoğıda

(=kahraman düşman karşısında, yumuşak huylu savaşta [belli olur]) (Div. Bes. I. 41)

f) Yükleme *kerek* olanlar :

1. bu işte anıñ tapısı kerek (=bu işte onun razı olması gerek)
(Div. Bes. III. 216)

2. köñül isigliki kerek (=gönül sıcaklığı [olmak] gerek)
(Div. Bes. I. 152)

3. taşığ ısrumasa öpmiş kerek

(=insan taşı ısramazsa öpmek gerek) (Div. Bes. I. 162)

g) Yüklemin yiğ olmasına misal :

öküz adakı bolgınça buzağı başı bolsa yiğ

(=öküzün ayağı olmaktansa buzağının başı olmak yeğ)
(Div. Bes. I. 59)

h) Yüklemin *bu* olmasına misal :

uş keldüküm bu

(=işte gelmem bu) (Div. Bes. I. 36)

B. KOŞAÇ ALAN İSİM CÜMLELERİ

İsim cümlelerinin temel karakteri eylem (action) anlatan bitimli (fini) bir fiilden yüklemi olmamaktır.

İsim cümlesi koşaçlı ve koşaçsız olur; meselâ :

Yıldızdağı çok yüksek

koşaçsız;

Yıldızdağı çok yüksektir

koşaçlı isim cümlesidir.

Koşaç (copule) *-tir* uyumlu bir morfemdir. Dilimizin bugünkü safhasında tuttuğu stilistik alan üzerine araştırmalara başlamadan, bu koşacın ve başka koşaçların gelişme tarihini incelemeğe ihtiyaç vardır.

TÜRKÇEDE KOŞACIN GELİŞME TARİHİ

Zamirler koşaç rolünde :

İsim cümlemizde eskiden koşaç (copule) olarak 3. k. ol zaminin kullanıldığı görülmektedir :

a) A. Stein'in Çin Türkistan'ında Tun-huon (Bin Buda) mâbetlerinden getirdiği Irk Bitig isimli, eski Türk yazısiyle elyazması fal kitabı 3. k. ol zaminin isim cümlelerinde koşaç olarak kullanıldığını gösteren misallerle doludur.

Irk (fal) şekilleri dört defa zar atılarak belirtilirdi, sonra kitap-taki şekle bakılarak fal okunurdu. Her falın sonunda şunun gibi hükümler vardır :

[ança bilinler = öyle biliniz]

edgü ol (=iyidir), yablak ol (=kötüdür),

ayığ edgü ol (hem fena hem iyidir). (Eski yazıtlar, II,

s. 68-91)

b) W. Bang-von Gabain tarafından tercümeleri hazırlanan, İndex'i yapılan Turfan metinlerinde de *ol* zamirinin koşaç olarak kullanılmasına raslamaktayız.

1. Kadıg tatıgıning erdinisi bultunğ,

ne bosuş ol. (T II Y 36. 7. str. 187-188)

Şöyle tercüme ediliyor : "Du hast erlangt die Kostbarkeit seines festen tatig (Speise)

Was ist da für Kummer?"

=katı tadının [yani güç maişetin] cevherini buldun, kaygılanışa sebep ne dir?

2. ...altun küzer erser *ornağlıg idiş ol*

(=[görüp falını anlamak istediğin] bir altın küze (kap) ise... bu şahane bir kâsedir) (ibid. id. 190 str.)

3. tört uluğ çınlarta belgölüg idiş ol

(=dört ulu çınlardan nişan veren bir kâsedir) (ib. id. 190/191)

4. ig tapa körser bağırtın tebremiş ig ol (ib. id. 120/121 str.)

(=insan görüp (falini aradığı) hastalık ise bağırdan tepremiş hastalıktır)

Kâşgarlı Mahmut Divanında :

Ol zamirinin koşaç (copule) rolünde kullanılması, XI. yüzyılın bu en büyük türkoloji anıtında bol misallerle belirtilmiştir. Oradan tanıklar getiriyoruz :

1. Yalnguk ürülmiş kap ol (Bes. I. 195-21)

(=insan üfürülmüş [şişirilmiş] tulumdur)

2. bu bizning öz kişi ol (Bes. I. 46 - 5)

(=bu bizim öz kişimiz [yani hısımımız]dır)

3. bu ot ol kişini uditgan (Bes. I. 154 - 20)

(=bu ot [ilâç] insanı uyutucudur)

[Yani bu insanı uyutan bir ilâçtır]

4. Bu er ol telim asurğan (Bes. I. 156 - 21)

(=bu adam çok aksırandır)

[Yani bu çok aksıran bir adamdır]

5. bu er ol söz unutkan (Bes. I. 186 - 11)

(=bu adam sözü çok unutucudur)

6. bu urağut ersek ol (Bes. 11-56)

(=bu kadın erkek isteyicidir)

[yani erkek istiyen bir kadındır]

7. tengri ol yiri yaratğan (Div. III. 52-12)
 (=Tanrıdır yeri yaratan, yeri yaratan Tanrıdır)
8. kün ol ajuniğ yarutğan
 (=güneştir dünyayı aydınlatan, dünyayı aydınlatan güneştir)

Başka zamirlerin koşaç olması :

Yalnız ol (3. kişi) zamiri değil, öbür zamirler de koşaç (copule) rolünü oynamışlardır; 1. Kişi men üzerine misaller veriyoruz :

a) *Turfan metinlerinden :*

1. tensi men
 (= [Çin hükümdarı] Tensiyim) (Ilık b. I - 1)
2. ala atlıg yol tengri men
 (=ala atlı yol tanrısıyım) (Ilık b. II. - 2)
3. örün esri kara kuş men
 (=beyaz-tekir Karakuşum) (Ilık b. IV. 6)
4. kök boymul toğan kuş men
 (=gök rengi)
 boynu beyaz doğan kuşuyum) (Ilık b. LXIV - 99)
5. tokuz aralı sığun kiyik men
 (=dokuz aralı sığın-geyikim) (Ilık b. LX. 93)
6. tengri men (=Tanrıyım, majesteyim) (TM 276)
7. altun başlıg yılan men
 (=altın başlı yılanım) (Ilık b. VIII - 3)

b) *Kaşgarlı Mahmut Divanından :*

1. [men] evge barıglı men
 (= [ben] eve gitmek üzereyim) (I. 25-8 str.)
2. [men] sizge keligli men
 (= [ben] size gelmek niyetindeydim) (I. 25-10 str.)
3. sanğa barıglı men (II. 57-22 str.)

Mahmut'un Divanında, fiilden yapılan sıfatlar şöyle sayılmıştır:

- 1) bardaçı, keldeçi, 2) barağan, kelegen, 3) barıgsak, keligsek,
 4) barguluk, kelgülük, 5) barıglı, keligli, 6) satğuçı, tutğuçı, 7) arıt-
 ğan, yaratğan, 8) orgağsık, toğrağsık...

Bütün bu fiil sıfatları isim cümlesinde yüklem olarak kullanılmıştır; üçüncü şahısta *ol* birinci şahısta *men* koşaçı (coplule) rolünü oynar:

er buğday arıtğan ol denildiği gibi birinci şahısta men buğday arıtğan men, er ebin bezetgen ol gibi men ebim bezetgen men... denilirdi.

Biz, sen, siz zamirleri de aynı rolü oynardı.

Not: Turfan metinlerinde biz koşağını da bir iki yerde buluyoruz:

1. biz arığ biz (TM 276 (a) ön taraf 2 str.)

2. biz dindar biz (ib. id. 3. str.)

c) *Eski Türk yazıtlarından*:

Bu yazıtlarda men I. k. zamirini koşaç rolünde buluyoruz :

1. kagan atısı yoluğ tigin men

(=kağanın kardeş çocuğu Yoluğ tigin'im) (II CB - B11, 67)

2. kırkız oğlu men, boyla kutluğ yargan men.

kutluğ bağa tarkan öge buyrukı men

(=Kırgız oğluyum, kutlu Boylanın yardımcısı(?)yım.

Kutlu boğa Tarkan öge [tiğinden sonra, prens unvanı] buyruğuyum) (Su. 2, 3 I. 156)

-*turur koşacı* :

Tur-'dan *turur*, koşaç olarak, IX. ile XI. yüzyıl arasında kullanılmağa başlamıştır. Gerek Orhon - Yenisey yazıtlarında, gerek Turfan metinlerinde bu koşaca raslanılmamaktadır. Yalnız Stein'in Yüz Buda mâbetlerinden getirdiği Irık Bitig'te, "kanışayu umatın turur" (=hareket edemeden durur" cümlesi dört defa kullanılmıştır. Buradaki *turur* kelimesi henüz koşaç niteliğini kazanmamıştır, oraya doğru yol alan bir yardımcı fiildir.

-*turur koşacına*, XI. yüzyılın türkoloji anıtı, Kâşgarlı Mahmud Divanında raslamaktayız.

Mahmut *turur* hakkında "mazisi ve mastarı olmıyan bir fiildir"; başka bir yerde de ol *harfi* (=morfemi) ile aynı işi gördüğünü, yani koşaç rolünü oynadığını söylemektedir.

er sökel turur (=adam hastadır) (Bes. II. 170-1)

Divandan başka misaller :

1. ol er et toğramadaçı turur

(=o adam et doğrayıcıdır) (III. 316-2)

2. ol er yük yüklemedeçi turur

(=o adam yük yükleyicidir)

3. ol taş turur (=o taşır)
ol kuş turur (=o kuştur) (III 7-2, 4)
4. ol mangâ keligli turur
(= o bana gelmek azmindedir) (II. 58-2)
5. ol satguluk turur
(= o satmak itiyadını, hakkını haizdir) (II. 291-4)

turur'dan -tur gelişmesi :

Kâşgarlı bilgin Mahmut, Oğuzların, fiil tasrifinde arka arkaya gelen iki r'den birini düşürdüklerini söyler. Buna dayanarak, XI. yüzyılda, Oğuzların turur koşacını -tur şekline getirmiş olduğu söylenebilir; fakat turur şekli sonralara kadar devam etmiştir.

Eski edebiyatımızda :

Eski edebiyatımızda -turur koşacı, uyumlu olarak (-turur, -türür, -durur, -dürür şekilleriyle) XIX. yüzyıla kadar, sporadik bir surette devam etmiştir. Misaller :

1. Şahın ili toptolu çeri dürür (Süh. XIV. y)
2. Ol gün dürür bu günki şehit oldu şah-i din (Nesimi XV. y.)
3. Birdir ol birliğine şek yoktur
Gerçi yanlış söyleyenler çok turur (Mevlit XV. y.)
4. Ol dem bu dem dürür ki döner gûy-u asman (Baki XVI. y.)
5. Budurur ben bildiğim vallahu a'lem bissevap (Fuzuli XVI.y.)
6. İnkârım yoktur, severim seni (Ak. XVII. y.)
7. Ruz ile şep tespîh dürür işleri (Kâtibî, XVII. y.)
8. Dostum zülüflerin eylemiş çengel
Sarılsak sevdiğim ne dürür engel (Deli Boran XIX. y.)

Yunus Emre'de :

Yunus en çok bu koşacı bir r ile kullanır :

Benim gönlüm, gözüm aşktan doludur
Dilim söyler yarı yüzüm soludur.

Senin aşkın deniz, ben bir balıkcak (küçük balık)
Balık sudan çıka hemen ölüdür v.b. gibi.

Fakat -durur/-dürür şeklini de epeyce kullanmıştır :

Ne gelmeğün gelmek dürür ne gitmeğün gitmek dürür... v.b.

Yalnız -durur/-dürür şekli eski edip ve şairlerimizin hiçbirinde kullanılmış değildir, bu sporadik kullanılış kalkmak üzere olduğunu göstermektedir.

Erti-erdi koşacı :

Zamir ve turur koşacıyla yapılan isim cümlelerinin zamanı *Praesens futurum*'dur ki, buna *aoriste* ismi de verilir. Bizde arapça muzari terimi kullanılmış, sonraları ise geniş zaman denilmiştir.

Eski yazıtlarda er-'den erti fiili, isim cümlesinde hikâye koşacı olarak bol bol kullanılmıştır.

Misaller :

1. tokuz oğuz budun kentü budunum erti
(=dokuz Oğuz kavmi kendi kavmım idi (I Ş 4 [IN] 1.48)
2. Türk budun aç erti
(=Türk kavmi aç idi) (II D 38 [I I E 38] 1.66)
3. ...iki ülügi atlıg erti
(=iki bölüğü atlı idi) T 4 (1.100)
4. ...budun buğazı tok erti
(=halkın karnı tok idi) T 8 (1.102)
5. tabgaç kağan yağımız erti
(=Çin hakani düşmanımızdı) T 19 (1.104)
6. ...bizinte ...artuk erti
(=...bizden fazla idi) T 40 (1.114)
7. bizing sü atı toruk azukı yok erti
(=bizim askerin [ordunun] atları zayıf, yiyeceği yoktu)
I D [I E] 39 (1.46)
8. ...illig budun ertim
...kağanlıg budun ertim
(=...devlet sahibi bir millet [kavim] idim
=hakana sahip bir millet idim) I D [I E] 9, 10 (1. 39)
9. tarduş budun üze şad ertim
(=Tarduş kavmi üstüne Şad idim) I D 15, II D 17 (1.56) v.b.

Eski yazıtlarda -taçı şeklinde fiil sıfatları da yüklem rolünde kullanılmıştır: ölteçi =ölecek halde, yablak boltaçı =kötülemiş bir halde... gibi. Misaller :

1. Türk budun ölteçi erti
(=Türk halkı ölecek halde idi)
2. [Türk budun] yok boltaçı erti
(=[Türk halkı] yok olmak halinde idi) II D 33 (1.64)

3. Türk budun yablak boltaçı erti II D 31, I § 7 (1.50, 1.62)

4. tirigi kul küng boltaçı erti

(=...yaşıyanları köleliğe düşecek halde idi) I § 10 (1.50)

Bütün bu cümlelerde özne ve yüklem nomen (isim) kategorisinden kelimelerdir; yüklem öznelerin ne olduğunu bildirmektedir. Cümlelerin isim cümlesi olduğu, erti'nin koşaç rolünü oynadığı açık açık görülmektedir.

Turfan metinleerinde :

Bu metinlerde *erti* koşacına az raslanılır; birkaç misal :

1. Kiçig başağ erti T M 276 (a) (62 str.)

2. turkaru monkul [munğul] ertiler

(=daima bunalmış bir halde idiler) T III D 260/3 ön taraf str. 27

3. ögsüz köngülsüz ertiler T III D 260/3 30 str.

(=düşünüşsüz duyusuz (bir halde) idiler)

4. alku tınlıg oğlanınıg *alp erti* san artın

T III D 259/22, 260/32 ön taraf str. 19

Not: Bu misal fazla bozuktur, mâna iyi çıkmıyor, fakat *erti* koşacı iyi okunmaktadır.

XI. yüzyılda :

Kâşgarlı Mahmut Divanında hikâye koşacı -(d) ile -erdi olmuş ve çok kullanılmıştır.

XI. yüzyılın büyük türkoloğu, zamanında fiilden yapılan Türkçe sıfatları tafsil etmiş ve hepsinden, zamirlerle *praesens-futurum* (muzari) koşaçlı, erdi ile de hikâye koşaçlı isim cümleleri kurmuş, sıra sıra misaller dizmiştir. Zamirlerle kurulan isim cümlelerinin örneklerini az önce görmüştük. Şimdi de erdi hikâye koşacıyla, XI. yüzyılda kurulan isim cümlelerinin örneklerini veriyoruz :

1. ol yigit bizge kelgülik erdi

(=o genç bize —hakkı ve âdeti olarak— gelici idi)

(1.25-4 str.)

2. ol munda turguluk erdi

(=o burada —hakkı ve âdeti olarak— durucu idi)

(11.56-21 str.)

3. erdi aşın taturgan yavlak yağıg kaçurgan

(=[o misafirlerine] yemek yedirici idi, düşmanı müthiş yüz geri kaçırıcı [idi]) (II. 57-2)

4. ol tenğrige tapınguluk erdi

(=o —âdeti olarak, daima —tanrıya tapınıcı idi)

(II.169-6 str.)

5. ol anı todğurguluk erdi

(=o —daima, âdeti üzere— onu doyurucu idi)

(II. 256-27 str.) v.b.

Not: On birinci yüzyılda kullanılan fiilden sıfatlar az yukarıda verilmişti.

Negatif (olumsuz) koşaçlar :

XI. yüzyılda —Kâşgarlı Mahmut Divanında— kullanılmış iki negatif (olumsuz) koşaç buluyoruz :

a) ermes, b) tegül.

Bu negatif koşaçlara gerek eski Türk yazıtlarında gerek Turfan metinlerinde raslanmaz.

Mahmut tegül negatif koşacının, Argu lehçesinde *dagol* şeklinden geliştiğini (?) söylüyor.

Bu iki negatif koşaç üzerine Divanda görülen misallerin birkaçını veriyoruz :

1. bu ya kurası oğur ermes

(=bu ayı kurmak zamanı değil) (II.68-9 str.)

2. bu turğu yirermes

(=bu durulacak yer değil) (II.68-5 str.)

3. bu tağ ağku ğur ermes

(=bu dağa çıkacak zaman değil) (ib. id. 12 str.)

4. biş ernğek tüz ermes

(=beş parmak bir değil) (I.121-8 str.)

5. tevi bedük erse mayakı bedük ermes

(=deve büyük ise [de] pisliği büyük değil) (III.168-4 str.)

6. bu et toğrağu ğur ermes

(=bu et doğramak zamanı değil) (III.317-19 str.)

Mahmut *ermes* yerine Oğuzların *tegül* kullandığını söylüyor; misaller :

1. bu ya kurası ğur tegül

(=bu yay kuracak zaman değil)

2. bu turası yir tegül
(=bu duracak yer değil)

3. bu tağ agası oğur tegül
(=bu dağa çıkacak zaman değil) (II. 68-8, 9, 19 str.)

Not: *tegül* değişerek bizim değil olmuştur; -ası fiil sıfatı şeklini de —anlam değişikliğiyle— kullanıyoruz; halbuki -gu şeklindeki fiil sıfatları bizde yoktur. Bundan anlaşılıyor ki, bizim lehçemiz XI. yüzyılda -ası şeklindeki fiil sıfatlarını ve *tegül* negatif koşacını kullanan Oğuzların lehçesinden gelmiştir.

tegül üzerine iki misal daha :

1. bu at tas tegül [oğuzca] (=bu at fena değil) (I.329-15 str.)

2. ol mundan barıgsak tegül (=o buradan ayrılmak isteyen değil) (II.57-3 str.)

I. HALK OZANLARINDA KOSAÇLI İSİM CÜMLELERİ

Koşaç alan isim cümlesinin bizde kullanılması üzerine araştırmalarımıza gene halk ozanlarından başlıyoruz.

a) *Karacaoğlan'dan* :

1. Yavrumun gittiği Bulgar dağdır

Öpülecek koçulacak (=kucaklanacak) çağdır (Karac. 124)

2. Dostumun bağına girip derdiğim (=topladığım)

Lâle midir, sümbül müdür, gül müdür? (Karac. 117)

Not: Bu sorulu üç yüklemlilik isim cümlelerini koşaçsız bırakmağı deneyiniz, nesir de olsa milli zevki okşamaz bir şekle girdiğini hemen fark edersiniz. Koşacın stilistik rolü mühimdir.

3. Benim dostum gelişinden bellidir

Ak elleri deste deste güllüdür (Karac. 12)

4. Çiçekler içinde birdir menekşe (Karac. 14)

Not: Yüklemin önce gelmesi yalnız vezin gerekliliği değildir. Bununla daha güzel bir anlatış sağlanmaktadır.

5. Kokusu menekşe, güldür irengi

[Aradım dünyayı bulunmaz dengi] (Karac. 14)

6. Al elleri elvan elvan kınalı

Karadır gözleri sürmeli değil (Karac. 50)

Not: Birinci mısra koşaçsız bir isim cümlesi; ikinci mısrada, pozitif ve negatif koşaçlar kullanılarak sevgilinin gözleri kudretten kara olduğu ısrar ile belirtilmiş. Bu güzel bir stilistik misaldir.

8. Sebep sorusu ile bir misal :

Nedendir, kömür gözlüm, nedendir
Şu geceki benim uyumadığım? (Karac. 58)

Üç çeşit cümle bir mısrada :

Şu koşmanın dörtlükleri sonuna gelen mısrada bir koşaçsız isim cümlesi, bir fiil cümlesi, bir de koşaçlı isim cümlesi dizilmiştir :

9. Bağlar melil melil, bilmem nedendir?

Dağlar melil melil, bilmem nedendir? (K. 111)

Negatif (olumsuz) koşaç üzerine misaller :

1. Hilâl kaşı keman değil

Zülfü âhir zaman değil

Be yârenler, yalan değil

[Ayrılık gibi dert olmaz] (T. 16)

Karacaoğlan bir koşmasının dörtlüklerini *değil* koşacıyla dizmektedir :

2. Bu yer bizim yerler değil

Bu çöl bizim çöller değil

Bu dil bizim diller değil

Bu il bizim iller değil

Bu yel bizim yeller değil (Karac. 51)

3. Kendim gurbet elde gönlüm sılada

[Ötme garip bülbül] gönül şen değil (Halk. T. s. 25)

Birinci kişi koşacı ile :

1. [Karacaoğlan der ki] âşıkım saza (Karaç. 125)

2. [Gevheri der]

.....

Sen bir kuzu ben bir kurdum (Halk T. str. 18)

3. [Çiğdem der ki] ben elâyım

Yiğit başına belâyım

Hepsinden ben âlâyım

Benden âlâ çiçek var mı?

[Nevruz der ki] ben nazlıyım

Sarp kayalarda gizliyim
 Mavi donlu, gök gözlüyüm
 Benden âlâ çiçek var mı? (Halk T. s. 37)

İkinci kişi koşacıyla:

1. Yeni açmış has bahçenin gölüsün
 Kömür gözlüm kıymetini bilene (Karac. 10).
2. Ne hürü ne melek, belki perisin (Karac. 8)
3. Siyah zülfün mah yüzüne
 Döken dilber, kiminsin sen?

 Bize mestâne mestâne
 Bakan dilber, kiminsin sen?

 [İzin verirse soralım]
 Civan dilber, kiminsin sen? (Karac. 79)
4. Karanfilsin, tarçınsın
 Neden böyle hırçınsın
 Ne büyüksün ne küçük
 Asıl benim harcımsın (Halk T. s. 13)

II. EDİPLERİMİZDE :

A. Üçüncü kişi koşacıyla yapılan isim cümleleri.

a) Pozitif (olumlu) koşaçlı olanlar üzerine misaller :

1. Makber, o benim samimiyetimidir.

Not: Koşaç kalkabilir, fakat koşaçla hüküm çok kuvvetli oluyor.

2. Yazılarım meyanında (= arasında) en edebi denecek kıyafetlisi yine Fintendir. A. Hâmit (Ruşen Diyorlar ki 8-11 str.).

Not: Öznenin sona geldiği bu cümlede ve benzerlerinde koşaç kalkamaz.

3. ...Bu oda büyük şairin hem çalışma hem kabul odasıdır
 (ibid. 6-8 str.)

Not: İki yüklemlilik isim cümlesi, koşaç sona getirilmiştir.

4. Hayatımın en güzel zamanı şiir yazdığım anlardır, sonra da musiki dinlediğim anlar. (Nigâr Hanım, ibid. 23-17/8 str.)

Not: Koşaçlı isim cümlesinden sonra bir de koşaçsız isim cümlesi getirilmiştir.

İki yüklemi (ve) ile bağlanmış tek koşaçlı bir cümle haline konabilir, fakat bu şekliyle birinci cümledeki tercih ifade edilmiş olmaz.

5. Bence Kemal'in dehâsı da Türktür, nakıysaları (eksiklikleri) da, Türktür. Sezai Bey. (ibid. 38-17/18 str.)

Not: (da) ile bağlanmış koşaçlı iki isim cümlesi, ikinci cümledeki yüklemi kaldırılabilir, fakat o zaman hüküm istenilen kuvvette olmaz.

6. [Kemal] son defa görüşüm Rodos'tadır. Sezai Bey.
(ibid. 15-12 str.)

Öznesi fiil ismi olan, yüklem rolü bir tümlece gördürülen bu koşaçlı isim cümlesi

(Kemal'i son defa Rodos'ta görmüştüm) Fiil cümlesi değerindedir.

7. Aşkın ölmekten de güçtür çaresi A. Rasim [Şarkısından]

Not: Öznenin sona atılması yalnız vezin gerekliliği değildir; yüklem, başa alınmakla, duyusallık artırılmıştır. Güzel bir stilistik misaldir.

Rasim'den alınan şu :

8. *Bu yoldur pınarın yolu* misalinde de aynı stilistik maksatla yüklem başa alınmıştır.

9. Sözü yerinde sarf etmek te bir hünerdir. (A. Rasim, Şehir
4. C. 77-3 str.)

Not: Öznesi bitimsiz fiil (infinitif) olan bu isim cümlesi koşaçsız da kurulabilir. Bu cümledeki bir iddia ile kurulduğu (da) bağlacından anlaşılıyor ki koşaç atılırsa bu istem ifade edilmiş olmaz.

10. Bu para sizindir. (Pey. Mat. 187-30 str.)

11. Bunlar... günübürlük misafirliğe gelmiş insanlardır.
(R. H. K. Bu bizim. 35-3/4 str.)

Not: Bu cümlelere koşaç, hükmü daha kesin ifade etmek için verilmiştir.

Deskriptif yüklemler :

12. [Cafer Efendi]

Canlılığı eskisinden farksızdır, eskisi gibi gözleri ferli hareketleri süratlidir. (R. H. K. Bu bizim. 36-15/16 str.)

13. Kamburlaşmadan, çevikliğini kaybetmeden, saçları fazla aklaşıp yüzü buruşmadan sadece küçülmektedir. (Bu bizim. 36-11/13)

14. [Temasta bulduklarına göre]

Şemsi kendi fikirlerinde, kendi terbiyelerinde bir adamdır.
(Bu bizim. 36-3/4 str.)

15. [Hubter Hanım]

...hele çamaşır yıkamağa pek meraklıdır. (Bu bizim. 38-5 str.)
Haykırışlı (exclamatif) bir misal: [kim bilir] gideceğim yerler
ne kadar güzeldir! (Çalığışu 114-16 str.)

Koşaçlı isim cümlesi tümleç rolünde

Koşaçlı isim cümlesinin bir fiil cümlesine nesne tümleci olması vardır :

Yüreğine *bir halecandır* düştü. (Çalığışu 116 son str.)

Öyle bir cümle zaman tümleci rolünde de olabilir :

Ayşe teyzenin *kaç senedir* sitemlerinden bıktım. (Çalığışu 49-13 s.)

b) *Negatif (olumsuz) koşaçlı isim cümlelerine misaller :*

1. Kalfacığım fena ruhlu bir kadın değil

(Reş. Çalığışu, 115-6 str.)

2. [Görüyorsunuz ki] bu sizin işiniz değil. (ibid. idem 36-13 str.)

Negatif koşaç zıt iki kavramı karşılaştırmak için kullanılır;
misaller :

1. Sizinki dil değil kılıç, Şerif Bey, kılıç... (Reş. Es. 9-1 str.)

2. Angarya değil, pek mühim bir mesele... (ibid. 5-18 str.)

3. Burası matbaa değil, cinsi beşer müzesi. (A. Rasim, Şehir
z. 4. 171)

4. Z. - Hani şu... adam ekşitmek huyunuz yok mu?

M. - Değil, Z., şaka vallahi. (Reş. Es. ilk str.)

Not: Bu misalde (adam ekşitmek) *şaka* kavramıyla karşılaştırılıyor: maksadın şaka olduğu, (adam ekşitmek) olmadığı anlatılıyor.

B. BİRİNCİ VE İKİNCİ KİŞİ KOŞAÇLARI

a) -(y)im, -(y)iz koşaçlarının gelişmesi

Tekil 1. k. koşacındaki *m* eski *men*, çoğul 1. k. koşacındaki *z* de eski *biz/miz* zamirinin kalıntısıdır.

Bu kalıntılar yükleme uyumlu bir(i) vokaliyle ulanmakta, yüklemnin sonundaki vokal ile bu (i) arasında bir (y) gelişmektedir.

Bu koşaçlarla olan yüklemelerde vurgu yüklemın son vokali üzerinde kalmaktadır.

Bu (i) vokalinin, eski *ir/ır-* maddesinden geliştiğini kabul eden bir *hypothèse* vardır.

b) -sin, -sınız koşaçları *sen, siz* zamirlerinden gelişmiştir; *siz*'in *sınız* olması -diniz analojisiyle husule gelmiştir.

Bu koşaçları alan yüklemelerde de vurgu yüklemın son vokalinin üzerindedir.

Üçüncü kişi koşaçını alan yüklemelerde de vurgu aynıyle yüklemın son vokali üzerinde kalır.

Vurgunun koşaç vokaline geçmemesinden hâdisenin henüz tamamlanmış bir bileşme neticesi olduğu anlaşılmaktadır.

Ediplerden misaller :

1. ...ben mutlaka hastayım. (Reş. Çalığışu 50-16 str.)
2. — Hanımefendi, Feride benim. (ibid. 81-15 str.)
3. — Âlâ, ben razıyım. (Reş. Es. 17-13 str.)
4. — Ben başımızdayım. Çok yakınım size. Ruhunuzun yanındayım. (Pey. Mat. 182-15/16 str.)
5. O itikattayım ki... Cenap. (R. Diyorlar ki 86 3 str.)
6. İkimiz de yolcuyuz... (A. Rasim, Şehir. C. 4, 171)
7. Ne anlaşılmaz çocuksun, Feride. (Çalığışu 108-11 str.)
8. — Sen misin, Ziya? (Reş. Es. 3-12 str.)
9. Siz Servet-i Fünun'a bir seyahat edebiyatı getiren muharir-siniz. (Ruşen, Diyorlar ki 81 str.)
10. Feridun —Sapsarısm... (Pey. Mat. 198-14)
11. Hepimiz o dağınık mazinin az çok haraçgüzarıyız. Cenap. (R. Diyorlar ki 85-3 str.)
12. Sen bir gülden daha güzelsin. (Falih, Roman 23alttan son str.)

Negatif koşaçla :

1. Ben yalnız alafrangayı beğenip alaturkayı sevmiyenlerden değilim... Nigâr Hanım. (R. Diyorlar ki 23-18 str.)
2. ...Aldırış edenlerden değilim. (R. H. K. Dişi örüm. 124)

C. HİKÂYE KOŞACIYLA İSİM CÜMLESİ

Açıklama :

Hava açık, hava açık değil.

İsim cümleleriyle şimdiki zamana nispet edilmiş hükümler ifade ederiz. Aynı hükümleri geçmiş bir zamana nispet etmek istersek *idi* (veya sadece *di*) hikâye koşacını kullanırız.

Hava açıktı, hava açık değildi deriz.

Bu son cümleler de isim cümlesidir, çünkü özne: hava, yüklem: açık *nomen* (isim) kategorisinden kavramlardır. Öznenin ne olduğunu anlatırlar.

Ediplerimizden misaller :

1. ...gececek saatler büyük kriz tehlikeleriyle doluydu.
(Mat. Pey. 195-9 str.)
2. [F.] ayakta zor duracak kadar yorgundu. (ib. id. 191-2/3 str.)
3. ...karşılıklı iki odanın da kapıları kapalıydı.
(ib. id. 122-25/26 str.)
4. ...bahçe üstündeki büyük kapının iki kanadı da ardına kadar açıktı. (ib. id. 192-29 str.)
5. Çalikuşu'nun bu vakit tek başına mektepten gelmesi ümit edilir şey değildi. (Çalikuşu 68- ilk satır)
5. Nedim'i pür neşe eden de muhiti, Nefi'yi köpürten de muhiti, Kemal'i âteşin ve inkılâpçı yetiştiren de muhiti idi.
(Sezai Bey, R. Diyorlar ki 39-13/15 str.)
6. Yüksek alınına sarkan, güzel yüzünü çeviren çok beyazlı saçlar ve sakallar onda alelâde bir ihtiyarlık alâmeti değildi.
(Ruşen, Diyorlar ki 8-4/6 str.)
7. Hiç şüphem yok ki onlar (eski şairler) yazdıkları kadar kalender değildiler. Cenap (R. Diyorlar ki 84-4/5 str.)
8. Yattığı halde bile kendi ağırlığını taşımayan bu vücut, uykudan ve bayılmadan daha dinlendirici bir sükûn banyosuna muhtaçtı. (Pey. Mat. 170-10/2 str.)

Bir iki portre :

9. [Hüsniye] Saz benizli, ince belli, kanı sıcak, sessiz bir tazeydi. [O kadar iş görürdü de] elleri yine yumuşak, bembeyaz, tırnakları pembe pembeydi. (R. H. K. Bu bizim. 40-6/10 str.)

10. Sesi çok kalın, hırıltılı ve boğuktu.

Kafası çok büyüktü. Saçları siyah, kıvırcık ve kabarıktı. Gözkapakları şişti. (Pey. Mat. 137-3/5 str.)

11. Burası hiç oturulmamış hissini veren, gayet az lâkin tamamiyle stil eşya ile döşeli bir intizar (=bekleme) odasıydı.

(R. H. K. Bu bizim. 5-10/12 str.)

12. Ateşi yoktu, deminki kadar yorgun değildi.

(Pey. Mat. 172-3)

13. Padişah o idi... musikide bir tane idi. (R. H. K. Sür. 53 lat)

14. Kurumsuz, alçak gönüllü bir adamdı. (R. H. K. Sür. 50-15)

15. ... işte onun özene bezene mostralık diktiği elbise bu idi.

(R. H. Sür 44)

16. Sahi, şu Cebelin havası emsalsizdi. (ib. id. 40)

17. Cebel baştanbaşa bol paralı, sıhhatte bir cemâatin doldurduğu refah, saadet ülkesiydi. (ib. id. 39)

18. ... berikinın her sözü kesilişinde beklediği bu idi. (ib. id. 38)

19. Bu gelen hava ne kadar da kuvvet verici, terletici, âdeta boğucu idi!.. (ibid. 35)

20. Yakın, senli benli bir ahbabıydı... (ib. id. 34-1)

Yüklem rolünde tümleç kullanılan hikâye isim cümleleri :

1. Son bahar geçmek üzere idi. (Çalığışu 67-14 str.)

2. Belediye, polis, sıhhiye hepsi üzerindeydi. (R. H. K. Bu bizim 37-7/8 str.)

3. İtibar görüşü şahsi menfaat gözetmemesinden, pir aşkına çalışmamasındandı. (R. H. Bu bizim 37-22/23 str.)

Sorulu şekiller :

1. A evlâdım, Şemsiciğim, bunca zamandır, nerelerdeydin?
(R. H. K. Bu bizim. 36-25 str.)

2.Hâmit bu dinç ve sevimli ihtiyar mıydı?

(Ruşen Diyorlar ki 7-14/15 str.)

RİVAYET KOŞACIYLA İSİM CÜMLESİ

Ediplerimizden misaller :

1. [Şemsi büyük pederimin ismidir] o da mevlevî değilmiş, beктаşiymiş... (R. H. K. Bu bizim 44-24)

2. ...Sağlam bir ayakkabı değilmiş (R. H. K. Dişi Örümcek 267)
3. Mavi gözlüymüş, genç karısı, ufak yaşta iki çocuğu varmış.
(R. H. K. Bu bizim 39-18)
5. ...Z. eski bir dostunun oğlu imiş (F. İlk. 5 sol)

VAR YOK YÜKLEMLERİ

Türkçenin fiilsiz cümlesinde *var*, *yok* yüklemeleri, koşaçsız ve koşaçlı olarak, pek çok kullanılmış ve kullanılmaktadır.

Bu yüklemeler şahıslara ilinmiş, ya ilinmemiş olarak rollerini oynarlar.

Şahıslara ilinmedikleri yerlerde cümle sıfatla yapılan isim cümlesinden farksızdır: Meydan var at yok. Pilâv var kaşık yok cümlelerinde olduğu gibi.

Şahıslara ilindikleri yerlerde şahısla özne arasında *iyelik* (possesivum) nisbetini kurarlar :

Ahmed'in kitapları var ama okumağa hevesi yok. —Benim okumağa hevesim var ama kitaplarım yok cümlelerinde olduğu gibi.

Var... yok yüklemelerinin stilistik alanı :

Bu önemli araştırmaya gene büyük saz ozanımız Karacaoğlan-dan misaller getirmekle başlıyoruz.

a) Var yüklemi şahsa ilinmemiş olmasına misaller:

1. [Güzel sevme derler, nasıl sevmeyim]

Kaşlar arasında çifte benler var.

2. [Bakarım, bakarım, sılam görünmez]

Aramızda yıkılası dağlar var (Karac. 102)

3. Ferman çıkaracak var benim için (Karac. 73)

b) Var yüklemine şahsa ilinmiş olmasına misaller :

1. Tel alışmış sazlarım var.

Yâre gizli sözlerim var (Karac. 20)

2. Kadir Mevlâm, senden bir dileğim var (Karac. 65)

Not: Bu misalde iyelenen fiil isimdir, cümle anlamca eylem cümlesiyle identiktir.

3. [Her ne desem yüzün öte dönersin]

Bir başka sevdiğin var gibi gibi.

Not: Bu mısradaki iyelenen ortaç (participle)tir, anlam eylem cümlesiyle identik olmakta ve (gibi gibi) ile tahmin sanatla kuvvetlendirilmektedir. Şu beyit te aynı sanatla yapılmıştır :

[Kaş altından melil melil bakarsın]

Azacık ta gönlün var gibi gibi (Karac. 29)

Bu misalde, ayrıca iyelenen [gönül] abstrakt (soyut) bir eylem ismi (istek) değerindedir.

Karacaoğlan, var yüklemiyle şahsa abstrakt kavramlar ilindirmeyi bol ve sanatle kullanmıştır :

[Yâr yitirdim] düşüncem var, gamım var v.b v.b. gibi.

(Sefer) gibi aksiyon anlatan bir isimle de, var yüklemli cümle eylem cümlesi değerini kazanır :

Seferim var Gürcistana (Koroğlu 2)

(Ne) ile, var yüklemli isim cümlesinde duyusallığı artırmak sanatını Karacaoğlan pek güzel gösterir :

Ne güzele doymaz gözüm var benim! (Karac. 73)
gibi.

Sorulu, var yüklemli cümle ile sorulanın yokluğunu anlatmak sanatı vardır, bunu Karacaoğlan pek güzel kullanır; iki misal :

1. [Harami var diye korku verirler]

Benim ipek yüklü kervanım mı var? (Karac. 101)

(Böyle bir kervanım yok, haramiden de korkmam!)

2. Garip candan geri nem var ki kalan?

(Garip canımdan başka bir değerli şeyim yok, onu da sevgilime feda etmişim...) Bu duygular tek bir sorulu, var yüklemli fiilsiz koşaksız cümle ile anlatılmıştır.

Halk türkülerinden misaller :

1. Ah neyleyim, aramızda dağlar var

Beni burda seni orda eğler var... (s. 61, Gurbet türküsü)

2. Şahin yuva yapmış, öter kuşun var

Kerem gibi ne belâlı başın var! (s. 20 Yıldızdağı)

3. Bencileyin derdin mi var

Göz yaşları akan dağlar? (s. 19 Dağlar)

4. Gezi bağlarında üç top gülüm var

.....

Hay Allaha korkmaz, sana bana ölüm var.

(s. 75 Gezibağları)

Yok yüklemlili koşaçsız isim cümlesi saz ozanlarında az kullanılmıştır. Bir iki misal :

1. Oturup derdim dönecek

Bir münasip yerim de yok...

[Hastalandım, ilâç hani?]

Bir acısız ölüm de yok. (Karac. 49)

2. Dividin belinde, kalemin mi yok?

Sılaya gelmeye meramın mı yok? (Halk tür. s. 61 Gurbet)

Ediplerimizde *var...* *yok* yüklemeleri :

a) Var yüklemiyle misaller :

1. Bir felâket var, oğlum, bir şey var...

[Yangın gecesi de böyle idi] mutlaka bir şey var...

(Pey. Mat. 150-25)

Bu cümle ile bütün bir ruh durumu, endişeli bir seziş anlatılmıştır.

2. Orada... tek tük çerçeve sedefleri seçilen arapkâri bir met-hal var.

2. [—Bir tuhafısın. Zayıf? O kadar değil]

Başka bir şey var sende... (Pey. Mat. 198-15/26 str.)

Hasta olduğunu söyleyen bir arkadaşına karşı duyulan inançsızlığı, gönül kırmamak isteyen bir duyuşla anlatan bir cümle.

4. Karşımda gümüşleşmiş kırpık bıyıklı, yakalığından gerdanı taşan, kırmızı yüzlü, sakın bir zat var. (H. C.)

Portre çizilmiş, cümle sadece var yüklemiyle kapanmış.

Haykırışlı, duyusal bir misal :

5. Ne güzel mehtap var! (Reş. Eski 16-2 str.)

6. Kemal : Dilinin altında bir şey var, Ziya...

(Reş. Es. 18-16 str.)

Dilin hazırlamış olduğu bir deyiş. Ziya'da söylemek istediği fakat söylemeğe cesaret etmediği bir sır sezen Kemal arkadaşını söyletmek maksadiyle bu deyişi getiriyor. Deyiş anlam değerince bir cümle dizisine eşittir: "Anlıyorum, bana bir şey söylemek istiyorsun, fakat çekiniyorsun, haydi, çekinme, söyle..."

Var yüklemiyle varlığını haber verebileceğimiz şeyler çok çeşitlidir; Reşat Nuri'nin Çalığışu'ndan birkaç misal veriyoruz :

1. Arkasında Gülmisal kalfanın bir çarşafı, üzerinde onun kalın siyah peçesi vardı. (116-17 str.)
2. Bu çocukta... hayalperest bir nevrastenik ruhu vardı. (77-3/4 str.)
3. [Ben senin gözlerini sarı elâ sanıyordum] halbuki içlerinde biraz yeşil de var. (36-7 str., Kim söyledi)
4. Hani şurada bir Ermeni eczacı var... onun kızı... (68 altan, 6 str.)
5. Askerin oyun icadetmekte büyük bir mehareti vardı. (10-18)
6. Kâmran Bey'i bir başka seven var. (89-9)
7. Benim için bir vicdan vazifesi var. (93 alttan 4)
8. Penceresinde hafif bir aydınlık vardı. (95-6)
9. ...yiyecek öte beri var. (100-16)
10. ...İnsan diyecek ki başınızın içinde bir kuş var. (105 alttan 4)
11. ...Erkeklerin içinde ne insaniyetlileri var! (125-1)
12. ...Onda da şimdi hayata bir hırsla bağlanış, yaşamağa bir can atış vardı. (R. H. K. Sür. 47)

b) Yok yüklemiyle misaller :

1. ...Bu biçare Çalığışu'nun o kadar büyük günahı da yok. (36-6)
2. ...İmkânı yok, Müjgân. (82-14)
3. ...Hacet te yok. (92-16)
4. [Karıya hafifce vurdu] Ses yok... (95-8)
5. Şehzadelerden, sultanlardan, damatlardan tanıdığın yok mu? —Yok. (R. H. K. Sür. 58-24)
8. Fazla konuşmağa vakit yoktu. (ib. id. 34)
9. Ertesi gün pazar olduğu için yapıda iş yoktu. (ib. id. 33)

MİŞ YAPILI PARTİSİP ORTAÇ

Bu partisip sıfat rolünü oynadığı gibi isim cümlesinde yüklem (predikat) rolünü de oynar:

Yorulmuş kafa grupunda sıfat, kafa *yorulmuş* cümlesinde yüklem; *kapanmış* kapı grupunda sıfat, kapı *kapanmış* cümlesinde yüklem olur.

Ediplerden misaller :

1. Senin sinirlerin adam akıllı *yorulmuş*. (Pey. Mat. 198- son str.)
2. Levhaların üstündeki örtüler de *kalkmış*. (ib. id. 201-19 str.)
3. Bu kadın daha ince zevkli... gün görmüş!
(R. H. K. Dişi Örümcek 222-12 str.)
4. ...Başka bir masa tatlı tabaklariyle örtülmüş..
(R. H. K. Dişi Ö. 129)
5. ... hayat ve telâkkileri değişmiş. (ib. id. 242)
6. ... tabiatine keskin bir barut kokusu sinmiş. (F. İlk. 3 sağ)
7. Ne alçak mışım yarabbi! (ib. id. 19 sol)

Ruşen Diyorlar ki'de Refik Halid'in portresini sıralanmış miş-yapılı yüklemlerle yapmaktadır :

Sadakor gömlek yakasından çıkan boynu daha incelmış, süzgül yüzüne geldiği diyarların esmerliği çökmüş, üzerine sert siyah saçlar dökülen alınına gurbet yıllarının izleri toplanmış, sesine hareketlerine şakrak bir ihtiyar nüktesi ve saçlarına gayet seyrek birkaç ak düşmüş
(249-8 str.dan)

Hikâye morfemiyle :

Gördüğümüz öbür isim cümleleri gibi, miş- partisipiyle olan isim cümleleri de hikâye şeklini alabilir; misaller :

1. Çoraplar ötesinden berisinden kaçmış, topuk tarafından sökülümüştü; terliklerinden birinin pomponu kopup kaybolmuştu.
(R. H. K. Dişi 259)
2. Nurperin yürüyüşü, vücudu, hal ve tavrı üç buçuk ayda değişmiş... Avrupalılaştı. (ib. id. 260)
3. ... haber karşısında tuhaflaşmıştı. (ib. id. 224)
4. Kalabalık çoğalmıştı. (Pey. Mat. 192-12)
5. Kâmran çok erken uyanmıştı. (Çalı. 416)
6. Geldiği zaman yüzü sapsarı kesilmişti. (F. İlk. 14 sağ)

Birinci ve ikinci kişi morfemleriyle :

Miş- partisipiyle olan isim cümleleri de birinci ve ikinci kişi morfemleriyle olabilir; misaller :

1. Zahir üşümüşüm. (Nigâr H. Ruşen Diyorlar ki 13)
2. Ne alçak mışım yarabbi! (F. İlk 19 sol)
3. [Bana]: Pek değişmişsin, şıklaşmışsın, kibarlaşmışsın, fevkalâde bir şey olmuşsun [dedi]. (R. H. K. Dişi. Ö. 232)

Miş- temeliyle fiil cümlesi :

Miş- yapılı temeller hep partisip (ortaç) olmaz, bitimli (fini) fiil de olurlar, o zaman cümle fiil cümlesi olur :

a) Miş- temeliyle yapılan cümle de *öznenin ne, ne halde, nasıl olduğu* bildiriliyorsa, cümle isim cümlesi, *ne yaptığı* bildiriliyorsa cümle *fiil cümlesi* olur.

b) Miş- temeli *özneye sıfat* verilebilirse, az yukarıda gördüğümüz gibi, cümle *isim cümlesi* olur.

Bu iki miyar ile, yanılmaksızın, miş- temeliyle olan isim cümlesini fiil cümlesinden ayırdedebiliriz.

Mes. (Sinirlerim bozulmuş) isim cümlesidir, çünkü sinirlerimin ne halde olduğu bildiriliyor, (bozulmuş sinirler) denilebiliyor.

(Kadın o hayat içinde sinirlerini bozmuş) gibi bir cümle ise fiil cümlesidir, çünkü (bozmuş sinirler) denemez.

Elimizdeki bu miyarla şu cümlelerin fiil cümlesi olduğunu anlamada hiçbir güçlük çekmeyiz :

[Fotika] daha çantayı açmamış. (Pey. Mat. 201-22)

Bütün tarlaları sümüklü böcek istkilâ etmiş. (Rasim)

Deminden beri yedi dakika geçmişti. (Pey. Mat.)

Önce üzünlük duymuş, sonra rahatlık hissetmiş. (R.H.K. Dişi Ö.)

[Çocuklar] oyuna bile başlamışlar. (F. İlk 5 sağ)

Koşacın katmerlenmesi :

Bir ihtimali kuvvetle anlatmak, dinliyenin inandırmak maksadıyla *koşacı* bir de (dir) ile katmerlendirmek vardır; misaller :

1. Hem ben bir az çekingenimdir. (R. H. K. Dişi Ö. 120)

2. Kim bilir ne kadar üzölmüşsünüzdür. (ib. id. 228)

3. Daha sonraları öyle münhasıran edebiyat merakı saikasıyle çalışmış değildir. A. Hâmit (Ruşen Diyorlar ki 9-10)

(3. k.) Değildir, *koşacı* böyle katmerli olarak, çok kullanılır :

1. Ruh işemesinden başka bir şey olmıyan ağlamak belki hiç bir halde güzel değildir. (Pey. Mat. 140-24)

2. Fikret çocukluk hayatının kahramanı değildir.

(Halide, Ruşen Diyorlar ki 180-9)

Fiil cümlesine dir koşacı :

Dir koşacı, fiil cümlesine de, kuvvetli tahmin anlatmak için getirilmektedir :

1. [Hanım hâlâ uyuyor mu?]

— Her halde uyuyordur. (R. H. K. Dişi. Ö. 251)

2. Herhalde kıymetli pullar toplamışsınızdır. (ib. id. 41)

3. ...zâtı âliniz (=siz) de fark buyurmuş sunuzdur.

(ib. id. 14)

4. ...Belki hâlâ aralarında o bağlardan bir iki tel kalmıştır.

(F. İlk. 4. sağ)